

ПРО НАЗВУ «ГАЛИЧ»

У першій частині короткої статті автор розглядає різні гіпотези генези назви «Галич», схиляючись до версії її походження від пташки галки. У другій частині дослідження, продовжуючи роздуми щодо окресленої назви і часу її появи, учений аналізує звіти археологічних розкопок у Крилосі під керівництвом Ярослава Пастернака.

Ключові слова: Галич, Галичина Могила, Ярослав Хмілевський, Ярослав Пастернак.

Досліджуючи поземелля княжого Галича й околиці, часто доводилося зустрічати проблеми, пов'язані з ономастикою. Оскільки головним завданням було дослідження поземелля та виготовлення мап, то ономастичними проблемами можна було цікавитися тільки тимчасово. Все-таки назви полів, рік та інших об'єктів вдалося дефінітивно розшифрувати, хоч багато дечого залишилося невиясненим або лиш частково розгаданим.

Покійний радник Лев Чачковський, з яким я тоді разом працював (1927–1932), маючи більше часу, старався розв'язувати ці питання окремо. Його замітки, деякі рисунки, а також ономастичні міркування були передані до НТШ в руки д[окто]ра [Ярослава] Пастернака та проф[есора] М[ирона] Кордуби (Варшава).

Щодо походження назви «Галич», то в часи наших досліджень нам вистачало того, що назва походить, мабуть, від пташки «галки». Для підтвердження тієї здогадки ми мали герб міста Галича, який у ті часи був ще в ужитку, а саме: чорна галка з розпростертими крилами на срібному (білому) полі.

В 1944 р. з'явилася в «*Студентському Прапорі*» (1) стаття д[окто]ра Я. Пастернака під назвою «*Звідкіля назва Галич*». Услід за нею появилася того ж року і того ж автора велика праця п[ід] з[аголовком] «*Старий Галич*» (2). У тій праці, з нагоди розкопок на т. зв. *Галичиній Могилі*, автор подає, як і в попередній, багату літературу до питання походження назви «Галич» та розділяє цілу бібліографію на окремі гіпотези, які з нього випливають.

У 1952 р. д[окто]р Я[рослав] Рудницький публікує ономастичну розвідку п[ід] з[аголовком] «Назви 'Галичина' і 'Волинь'» (3) і доповнює бібліографію деякими новими позиціями.

З усіх гіпотез найпопулярніші три:

Назва «Галич» — кельтського походження. Вона опирається на здогад, що галяти, кельтське плем'я, втиснулося в карпатські гори й осіло на якийсь час на території Галичини. Цей здогад, який опирався, здебільшого, на грецьких — до речі, досить баламутних — джерелах, поставив під великий сумнів М[ихайло] Грушевський, а Б[огдан] Хмельовський, [Балтазар] Гакет, [Я.] Пастернак, [Я.] Рудницький та інші зовсім відкинули його.

Щодо другої гіпотези про походження назви «Галич» від грецького слова «αλαξ» — сіль, то, крім вияснень д[окто]ра Я. Рудницького (42), дозволю собі додати, таке:

а) на терені Галича та його околиць не було й нема ні одного соляного джерела, як то помилково припускав Гакет, а за ним інші. Найближчі солянки — це Калуш і Деятин.

б) в давнину справді існували дві дороги, які так і називають «соляні дороги», а не, з грецької, «гальські», чи «гольські». Одна з них є соляним шляхом з Удеча попри Галич у княжій добі (41), а друга також з княжої доби на терені самого Галича, тобто «соляна дорога через Діброву» (45).

с) важко припустити, щоб назва оселі чи міста, та ще й такого великого як Галич, походила від складів солі, та ще й до того чужою мовою.

д) чи не легше допустити, що місцеве населення з якоїсь причини надало назву місцевості від такої популярної птахи, якою була галка (галич)?

Третя й остання гіпотеза, тобто походження назви Галич від «галки». Д[окто]р Я. Рудницький у своїй розвідці (42) відкидає усі чужомовні походження і стоїть на позиції, що «Галич» походить таки від «галки». Всі інші подібні назви, які зустрічаються на терені Галичини (гора Галич, галицький і т. д.), Придніпрянщини (галичани, Галичівка), Московщини (Галич мерський — Костромщина та озеро в тій же Костромській області), у Словаччині (Halič, Starhalič), над Дунаєм (Галац, який у XII столітті називався «малим Галичем»), д[окто]р Я. Рудницький вважає похідними від старого великого Галича над Дністром. Далі автор подає ономастичні виводи від слова «галка», до чого повернусь пізніше.

На цьому, здавалося б, справа походження назви «Галич» закінчена. Та виринає ще питання: «Коли, з якої нагоди та хто назвав місцевість цією назвою?»

Щоб хоч деякою мірою наблизитись до розв'язки цих питань, треба використати ті дані, які дають нам історичні джерела, археологія, лінгвістика, фольклор, а також частково й тотемізм.

Я повністю свідомий в тім, що подані мною міркування не вичерпні, однак вони можуть бути стимулом до подальших досліджень, як для мене була стимулом до роздумування прекрасна повість Докії Гуменної «*Велике Цабе*».

Друга автентична історична дата про Галич — це літописна згадка про нього як «старший стіл» Тербовлянської волости під 1141 р.

Третьою історичною писаною згадкою є вістка про «*Галичину Могилу*» (47) з нагоди невдалої облоги Галича Мстиславом Ярославичем Пересопницьким. У 1206 р. боярин Ілля Щепанович вивів князя на «*Галичину Могилу*», і промовив: «Княже! Ти вже на Галичиній могилі посидів єси, ото ж, і в Галичі ти княжив єси!». Потім літописець обіцяє розказати про «*Галичину Могилу*», та, на жаль, цього не зробив.

Як бачимо, історичні згадки про Галич не дають вияснень до нашого питання. Вони тільки потверджують, що Галич як місто існував уже на початках княжої доби. Найціннішою є згадка про «*Галичину Могилу*», і хоч літописець не подав її походження й значення, то все ж таки подав таку згадку, яка ставить «*Галичину Могилу*» в ключову позицію в розробці нашого питання. Вона вказує, що з «*Галичиною Могилою*» був пов'язаний обряд чи ритуал вокняжіння на галицький престол. І [сидор] Шараневич припускав, що це була могила першого володаря Галича. Подібної думки був [М.] Грушевський (4): «Очевидно се мала бути могила якогось (або якоїсь) Галиці (галиця, від якої прикметник — «галичина») фундатора — епоніма міста, від котрого воно ніби назвалось, як, наприклад, Київ від Кия, а з тим, видно, початок Галича переносився в якісь далекі часи». Значно краще пояснення дає Ф[едір] Свистун (48), що, спираючись на праці Шенбаха (49), допускає схожість обрядів переймання влади з обрядом у каринтійських слов'ян. Це переймання влади у каринтійських слов'ян мало відбуватися таким чином: кандидат на начальника або князя виходив на могилу чи курган, ведучи за собою бика й кобилу, сідав на столі (престолі) та клявся перед громадою правити чесно, справедливо й захищати слабких і безпомічних. Подібний ритуал у поляків княжої доби, описаний В[інцентієм] Кадлубеком (50). М. Грушевський приймає III—IV століття по Христі як період великої мандрівки слов'янських племен. Мається на увазі, що мандрівні племена несли з собою всі цінності матеріальної культури, а також звичаї і обряди,

які підтримували, коли населяли ще старі місця. Тому зрозуміло буде, що описаний Шенбахом ритуал вокняжіння у каринтійських слов'ян походив ще з часів, у яких це плем'я жило на праслов'янській території. На це вказує опис подібного ритуалу поляків у Кадлубека, а також згадка в літописця про «*Галичину Могилу*» та зв'язаний з нею ритуал. З цього висновок, що а) ритуал вокняження чи переймання влади існував ще перед великою мандрівкою слов'ян, тобто перед III століттям від Р. Х.; б) на терені Галичини жили в той час слов'янські або споріднені зі слов'янами племена і мали подібні звичаї і обряди; г) ритуал вокняження у тих племен був подібний і зв'язаний з курганом-могилою, а тим самим і назва цього кургану-могили «*Галичина Могила*» мусила бути старша і сягати щонайменше часів з-перед мандрівки слов'ян, тобто щонайменше III ст. від Р. Х.

Щодо археологічних даних, то тут, перш за все, заслуговує на увагу археологічна праця, пов'язана з «*Галичиною Могилою*» і звіт про проведені на ній розкопки д[окто]ром Я. Пастернаком (51).

«*Галичина Могила*» — це великий насип-курган, насипаний на найбільш домінуючій над околицею Крилоса точці, біля внутрішніх валів, на полі, званім «*Качків*». Його підстава 44 м у промірі, а висота під цю пору біля трьох метрів.

Оскільки опис розкопок буде дуже важливий у висновках, то дозволю собі процитувати його майже повністю. Перед Пастернаком «*Галичину Могилу*» розкопував у 1883 р. Т[еодор] Земенцький. Слідів похорону він не знайшов і результат був незадовільний. В 1911 р. розкопував цю могилу д[окто]р Й[осип] Пеленський, правдоподібно з таким же результатом. Д[окто]р [Я.] Пастернак досліджував та розкопував «*Галичину Могилу*» в 1934 р. Спершу розкопав середню частину могили в формі кола проміром 15 метрів та на глибину 180 см. У насипі він знайшов: «тільки дуже мало черепків княжої доби — значить, могила походить з княжої доби, а крім цього, кілька грубих черепків культури т. зв. українського (трацького) гальштату (1.000—800 р. до Р. Х.)».

А далше: «[...] глибше підошви прокопав я далі до глибини 285 см від верху, тільки північно-західну частину, яка була ще не рушена нічіїми розкопами. Виявилось, що аж до тої глибини земля була сипана, не цілець, але в насипі було вже тільки грубе гальштатське череп'я. Під цим старшим засипом показалось дно землянки у виді овальної, мабуть, ями пів метра завглибшки, з невеликим огнищем при самій стіні [...] На дні землянки лежала частина тваринної кістки від коліна, кінський зуб та кілька типових черепків».

Далі д[окто]р [Я.] Пастернак стверджує таке: «На Качкові, в місці з природи дуже захищенім, було в самому кінці бронзової доби селище; на це, крім знаходів у ‘Галичині Могили’, вказують також фрагменти кераміки, що часто подібуються по цілому ‘качкові’ і поза ‘Галичиною Могилою’. Десь пізніше були ці землянки зарівняні землею, а в княжій добі на місці одної з них висипали названу могилу, що не мала нічого спільного з якими-будь похоронами».

В іншому місці д-р Пастернак згадує: «Ціла крилоська гора із суміжним горбом ‘Юрївське’ були якраз у перших століттях останнього тисячоліття до Христа досить густо заселені, мабуть, автохтонним хліборобським населенням, якого культура зазнавала сильного впливу трацького культурного центру, що існував тоді на південь від Карпат і був для Галичини головним доставцем бронзових виробів».

Д[окто]р [Я.] Пастернак згадує також про могили з кістками Борщівського, Городенського, Коломийського, Надвірнянського та Станіславівського повітів, де, на його думку, були поховані одні тільки траки. Були це, мабуть, могили мандрівних трацьких купців.

Аналізуючи вищесказане, мимохіть насуваються деякі питання, сумніви та припущення.

1. У верхній верстві знайшов д[окто]р [Я.] Пастернак черепки княжої доби всуміш із черепками гальштатськими. Але вже у другій верстві черепкові княжої доби не було, та не знайшов їх і в самій землянці. Чому ж тоді називає могилу з княжої доби?

2. На дні землянки, крім кістки й зуба, знайшов лиш кілька типових (правдоподібно гальштатських) черепків. Чи не можна припустити, що тих «кілька» черепків попало в землянку випадково (з необережності) з насипу?

3. Чи на полі «Качків», крім «Галичиної Могили», була ще якась землянка, того д[окто]р [Я.] Пастернак ствердити не може, бо ніяких інших розкопів на «Качкові» не робив. Крім того, поле «Качків» було щорічно оране і я часто слідував за оркою, однак ніяких слідів землянок не стрічав. Самі ж черепки ще не свідчать про їх існування.

4. Д[окто]р [Я.] Пастернак подає, що десь пізніше (але не каже, коли), ці землянки зрівняно землею (але теж не подає, чому), а також що тільки в княжій добі на місці одної з них висипано названу могилу. Якщо взяти під увагу, що землянка походить з доби трацької, отже 1,000–800 літ перед Христом, а могилу висипано в княжій добі, тобто на щонайменше 1.000 років пізніше, то виникає питання: а) як віднайдено це місце, де була землянка і б) чому якраз на місці тієї землянки висипано могилу?

5. Не підлягає сумніву твердження д[окто]ра [Я.] Пастернака, що Крилоську гору населяло автохтонне хліборобське населення і що воно потрапляло під культурний вплив траків. Однак на тій же горі мешкало хліборобське (а може ще й не хліборобське) автохтонне населення і перед трацькою добою, бо про це маємо докази у формі знахідок (кремінного знаряддя) раннього неоліту, а також городища дотепер недосліджені (Сілець, Викторів, Бринь, Пітрич і т. д.).

Розкопки, проведені д[окто]ром [Я.] Пастернаком, без сумніву, дуже цінні, однак є деякі суперечності у висновках. На мою думку, справа відбувалась так: у землянці мешкала щонайменше 1.000 років до Христа, а може й набагато раніше, якась знатна особа – засновник роду чи племені. Після смерті небіжчика було спалено, можливо, десь недалеко землянки, а саму землянку засипано, і висипано на ній, на пам'ятку, невелику могилу-курган та надано їй назву колишнього мешканця чи мешканки й встановлено ритуал переймання влади на зразок праслов'янського, а може ще й старшого. Другий насип був зроблений уже, без сумніву, в період трацьких впливів, бо знайдено в ньому вже гальштатські черепки (і тільки такі). У третьому насипі є вже черепки княжої доби всуміш із гальштатськими, отже тільки той верхній насип походить із княжої доби.

Коли з нагоди міркувань, зв'язаних із «*Галичиною Могилою*», я дійшов до доби передтрацької культури, то тепер дозволю собі вглибитися у ще давнішу старину.

(далі буде)

Опрацював матеріал Андрій Петраш (Галич, Україна)

Хмилевський Ярослав. Про назву «Галич» // Київ. 1958. Т. IX. № 4 (48). С. 38–41.

Yaroslav Khmylevskyi (Baltimore, USA)

About the name «Halych»

In the first part of the short article, the author examines various hypotheses of the genesis of the name «Halych», leaning towards the version of its origin from the bird jackdaw. In the second part of the study, while continuing to think about the outlined name and the time of its appearance, the scientist analyzes the reports of archaeological excavations in Krylos under the leadership of Yaroslav Pasternak.

Key words: *Halych, Halychyna grave, Yaroslav Khmylevskyi, Yaroslav Pasternak.*